

ΤΟ ΩΔΕΙΟΝ ΗΡΩΔΟΥ ΤΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΓΙΓΑΝΤΙΑΣ ΣΤΕΓΗΣ ΤΟΥ

Μανόλης Κορρές
Καθηγητής Ιστορίας Αρχιτεκτονικής στο ΕΜΠ

Το Ηρώδειον (160-169 μ.Χ.), όπως τα περισσότερα ωδεία της εποχής του, θυμίζει θέατρο – άλλωστε ως *θέατρον* αναφέρεται από τον Φιλόστρατο, αλλά και από το λεξικό Σούδα (*θέατρον υπωρόφιον*). Πράγματι, αν εξαιρέσει κανείς την ύπαρξη στέγης, που είναι και η ειδοποιός διαφορά ωδείου και θεάτρου, το Ηρώδειον έχει όλα τα τυπικά χαρακτηριστικά του θεάτρου και δη εκείνου της ρωμαϊκής εποχής: *ορχήστρα* και *κοίλον*, αμφότερα λίγο μεγαλύτερα από ημικύκλιο, και μπροστά τους ελαφρώς υπερυψωμένο *προσκήνιον*.¹

Κοίλον, ορχήστρα, *πάροδοι*, που οδηγούν σε αυτήν, και προσκήνιο, ως ενιαία σύνθεση χώρων περιβάλλονται από συνεχή τοίχο, τον τοίχο του θεατρικού χώρου (ή της θεατρικής αίθουσας), ο οποίος στο μέρος του προσκήνιου φθάνει τόσο ψηλά, όσο και στο μέρος του κοίλου.

Ο τοίχος αυτός, αν και συνεχής, είναι επίσης αντιληπτός ως αλληλουχία τμημάτων, με ιδιαίτερα το καθένα χαρακτηριστικά: καμπύλος τοίχος, κατά το καμπύλο περίγραμμα του κοίλου, ακραία τμήματα προσπίου τοίχου, ανατολικό και δυτικό, με δύο καθ ύψος σειρές εκ τεσσάρων παραθύρων, μεσαίο τμήμα προσπίου τοίχου (ή *σκηνικός τοίχος*), ιστάμενο οκτώ μέτρα έξω από τη γραμμή των ακραίων τμημάτων, ώστε μαζί με τα πλευρικά τμήματά του να περιβάλλει το προσκήνιο. Ο σκηνικός τοίχος διαθέτει τρεις καθ' ύψος σειρές παραθύρων.² Έξω από τον σκηνικό τοίχο, μη σωζόμενη πλέον, βρισκόταν η *σκηνή*. Έξω από τα ακραία τμήματα του προσπίου τοίχου σώζονται, σε κάποιο βαθμό αναστηλωμένα, τα κλιμακοστάσια και οι αίθουσες εισόδου. Ακόμη πιο έξω εκτεινόταν ένα λίαν ευρύχωρο προαύλιο. Αλλά ενώ όλα αυτά είναι κανονικά, ό,τι κυρίως συνιστά μοναδική σχεδόν σπανιότητα είναι οι διαστάσεις, ευρισκόμενες πλησιέστερα προς εκείνες των θεάτρων παρά προς εκείνες των ωδείων: Πρόσοψη κοίλου 81μ., εξωτερική πρόσοψη σκηνής 40μ., χώρος προσκήνιου 280 τ.μ. (πλάτος 35μ. βάθος 8μ.), πρόσοψη εκάστης πτέρυγος εισόδων και κλιμάκων 26μ. και, ως εκ τούτου, μέγιστο πλάτος κτηρίου 92μ. (26+40+26=92), πλάτος προαυλίου 92μ. Μήκος κατά τον άξονα από την πρόσοψη του προαυλίου έως

το απώτερο σημείο του καμπύλου τοίχου 81μ., ολικό εμβαδόν 6.300 τ.μ., εμβαδόν θεατρικής αίθουσας: α) χωρίς τους τοίχους, 2.800 τ.μ. β) με τους τοίχους 3.370 τ.μ. Εμβαδόν στέγης θεατρικής αίθουσας 3,5 στρέμματα!

Το κοίλον διαιρείται με διάζωμα πλάτους 1,20μ. σε κάτω και άνω μέρος. Το κάτω περιέχει την προεδρία, δηλαδή τις θέσεις των επισήμων και 19 ακόμη κανονικές σειρές *εδωλίων*. Το άνω μέρος (ή *επιθέατρον*) είχε επίσης 19 σειρές *εδωλίων*, εκ των οποίων οι πέντε ανώτερες δεν περιέχονται στην παρούσα αναστηλωμένη μορφή. Αλλά ακόμη και έτσι το Ηρώδειον έχει 5 χιλιάδες θέσεις (ενώ αρχικώς είχε 6 χιλιάδες). Ο χώρος του προσκήνιου, υψωμένος κατά 1,5 μέτρο (*λογείον*), είναι αρκετά διευρυμένος, ώστε να υπηρετεί μια σκηνική δράση περιοριζόμενη, όπως και γενικότερα κατά τη ρωμαϊκή αρχαιότητα, μόνον σ' αυτόν. Κατά την εποχή του Ηρωδείου ο χώρος της ορχήστρας είχε προ πολλού απωλέσει το μέγεθος και τη σημασία που κατείχε σε θέατρα της κλασικής εποχής. Στο πίσω μέρος του προσκήνιου τρεις μεγάλες θύρες (η μεσαία ελαφρώς μεγαλύτερη) οδηγούσαν στον στενόμακρο θολοσκεπή χώρο της *σκηνής*,³ της οποίας, εκτός από το κάτω μέρος των τοίχων, σώζεται υπό την παρούσα πλακόστρωση το πολυτελέστατο μωσαϊκό δάπεδο. Ο ελάχιστος σωζόμενος νότιος τοίχος της περιείχε σειρά μεγάλων φωτιστικών ανοιγμάτων εναλλασσόμενων με παραστάδες, επί των οποίων έβαιναν ισχυρά τόξα.

Η πρόσοψη του κτηρίου ευθυγραμμίζεται με την δεξιά αυτής ευρισκόμενη *Στοά του Ευμένους*. Το μη σωζόμενο ανώτερο μέρος της προσόψεως περιείχε αέτωμα πλάτους 40μ., του οποίου η κορυφή πρέπει να έφθανε σε ύψος τουλάχιστον 46μ. (τα διατηρούμενα τμήματα φθάνουν μέχρι τα 28μ. – ή 29μ. από το επίπεδο της ορχήστρας). Στην πρόσοψη δέσποζαν τα μεγάλα τοξωτά ανοίγματα σε επάλληλες σειρές, ισχυρές παραστάδες και λίαν προεξέχοντα γείσα, ενώ πολυποίκιλες μαρμαρεπενδύσεις παρείχαν εντύπωση μεγάλης πολυτέλειας.

Την πρόσοψη υπηρετούσαν τέσσερις μεγάλες καμαροσκέπαστες αίθουσες του ισογείου, οι οποίες συνδέονται με διπλά κλιμακοστάσια, που οδηγούν απευ-

ΤΟ ΩΔΕΙΟΝ ΗΡΩΔΟΥ ΤΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΓΙΓΑΝΤΙΑΣ ΣΤΕΓΗΣ ΤΟΥ

θείας στο επιθέατρον ή ακόμη σε δρόμους της πόλεως, προϋπάρχοντες εκατέρωθεν και όπισθεν του κτηρίου, αλλά σε υψηλότερο έδαφος. Εξ αυτών ο λεγόμενος *Περίπατος* έπρεπε να μετατοπισθεί για να δοθεί στο Ωδείο ο αναγκαίος χώρος, και να προσαρμοσθεί επί ικανού μήκους στο καμπύλο μέρος του κτηρίου. Δυστυχώς καταστροφές και αλλοιώσεις συγχέουν την απομένουσα εικόνα, παρασύροντας τους μελετητές σε λίαν ανακριβείς αναπαραστάσεις του οπίσθιου μέρους του κτηρίου και του προσκειμένου σε αυτό *Περίπατου*. Αξίζει να προστεθεί ότι, κατά τον Ι. Τραυλό, το ανατολικό κλιμακοστάσιο συνδέει το όλο σύστημα και με το δεύτερο πάτωμα της Στοάς του Ευμένους.

Το εσωτερικό του Ηρωδείου διέθετε ασύλληπτο πλούτο. Όχι μόνον τα εδώλια, συμπαγή μαρμάρια, και η ορχήστρα, στρωμένη με λευκές και μαύρες πλάκες μαρμάρου, αλλά κάθε άλλο μέρος ήταν πολυτελές. Πολύχρωμες ορθομαρμαρώσεις κοσμούσαν όλες τις επιφάνειες των τοίχων. Η σκηνή διέθετε, προς το μέρος του προσκήνιου

και του κοίλου γενικότερα, την τυπική για ένα ρωμαϊκό θέατρο πρόσοψη (*scaenae frons*): μικρές συνθέσεις πάνω στο αρχιτεκτονικό θέμα του *δίστυλου ναϊσκού* (*aedicula*), αποτελούμενες από κορινθιακούς κίονες, παραστάδες και θριγκούς, ανεδείκνυαν αγάλματα στημένα σε κόγχες, όλα από πολυτελή μάρμαρα. Εξαιρετικά γεωμετρικά και φυτικά σχέδια από μωσαϊκό κάλυπταν τα δάπεδα των κλειστών χώρων.

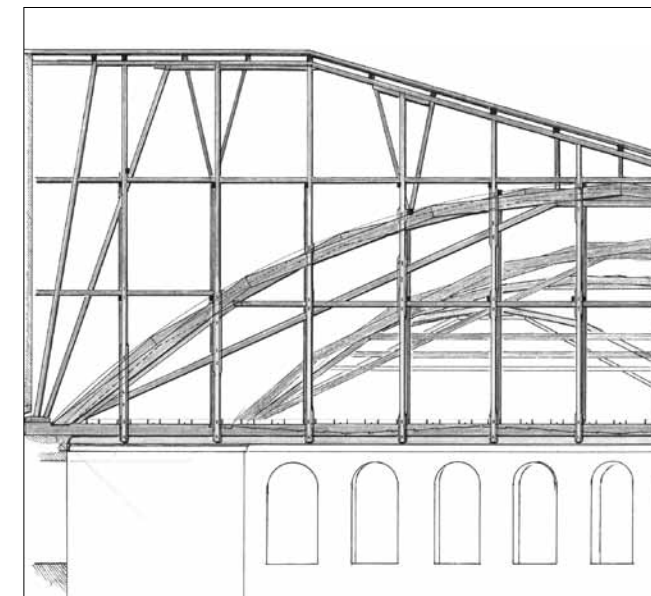
Ακόμη και η κοινή λιθοδομή, μέρος της οποίας, ως καλυπτόμενο από μαρμαρεπενδύσεις ή πολυτελή επιχρίσματα παρέμενε αφανές, είναι ιδιαίτερα επιμελημένη, δομημένη με ασυνήθιστα μεγάλους, αρίστης ποιότη-

τος, πειραϊκούς λαξευτούς λίθους με ενδιάμεση πλήρωση από χυτό λιθόδεμα.

Το Ηρώδειο φαίνεται ότι κέρδισε το θαυμασμό του αρχαίου κόσμου: ο Πανουσιανός (ο οποίος το αναφέρει στα «Αχαϊκά» κι όχι στα «Αττικά», καθώς δεν είχε ακόμη αρχίσει η ανέγερσή του, όταν εκείνος επισκέφθηκε την Αθήνα), αναφέρει ότι αυτό ξεπέρασε σε μέγεθος και διάκοσμο το Ωδείο της Πάτρας και το θεωρεί ως το αξιολογότερο οικοδόμημα του είδους του. Η τεράστια στέγη του, οπωσδήποτε μέγα τεχνολογικό επίτευγμα (ακόμα και με μέτρα της εποχής μας), εγκωμιάζεται

από τους αρχαίους συγγραφείς και κυρίως από το Φιλόστρατο (*Βίοι σοφιστών* Β 1,5): «ανέθηκε δε Ηρώδης και το επί Ρηγίλλη θέατρον, κέδρου ξυθείς τον όροφο, η δε ύλη και εν αγαλματοποιίαις σπουδαία».

Οι μαρτυρίες αυτές δίχασαν την επιστημονική κοινότητα, καθώς μια ολική στέγαση τόσο τεράστιου χώρου άνευ ενδιάμεσων στηριγμάτων φαίνεται στους περισσότερους μάλλον ανέφικτη. Από την άλλη πλευρά η ύπαρξη σχετού κάτω από

Εικ. 1. Αριστερό ήμισυ αξονικής τομής της στέγης του Ηρωδείου με ενδεικτική παράσταση των κυρίων μερών του φέροντος οργανισμού (λεπτομερέστερη παράσταση θα δημοσιευθεί προσεχώς). Σχ. Μ. Κορρές

την ορχήστρα για την συλλογή των υδάτων, δεν πρέπει να προσφέρεται ως αντένδειξη για τη στέγη: ένας σχετός πρέπει να ήταν χρήσιμος ακόμη και μόνο για την απομάκρυνση των υδάτων πλύσεως του εσωτερικού. Πολύ περισσότερο, ήταν αναγκαίος λόγω της εντός μεγάλης εκοκαφής οικοδόμησης του κτηρίου, εξ αιτίας της οποίας η κατασκευή του ήρθε και παρέμεινε σε επαφή με υδροφόρα εδαφικά στρώματα. Ενώ δεν βρέθηκαν ίχνη από κατακόρυφα στηρίγματα στο κοίλο –επειδή τέτοια ουδέποτε υπήρξαν–, η δομή του κτηρίου αποδεικνύει την πρόβλεψη στέγης, βάσει των εξής γνωρισμάτων:

ΤΟ ΩΔΕΙΟΝ ΗΡΩΔΟΥ ΤΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΓΙΓΑΝΤΙΑΣ ΣΤΕΓΗΣ ΤΟΥ

1. Οι τοίχοι της θεατρικής αίθουσας έχουν τεράστιο πάχος (9 ρωμαϊκοί πόδες = 2.65μ.) και εξαιρετικά στερεά κατασκευή. Τούτο κατά πολύ υπερβαίνει ό,τι ανεξαιρέτως ισχύει για τοίχους ανοικτών θεάτρων, συμπεριλαμβανομένου και του Κολοσσαίου. Το πάχος των τοίχων θα έπρεπε να είναι πολύ μικρότερο, εάν το Ηρώδειο ήταν ασκεπές και εάν οι τοίχοι αντί για μια τεράστια στέγη έπρεπε απλώς να φέρουν το ίδιο βάρος.

2. Παρουσία πολύ μεγάλων παραθύρων (από εκείνα της ανωτέρας σειράς χωράει άνετα δώροφο λεωφορείο) σε τρεις επάλληλες σειρές στη νότια πλευρά (τα παράθυρα θα ήσαν άχρηστα σε ένα ασκεπές ή ημισκεπές κτήριο)

3. Οι τοίχοι συνεχίζονται προς τα άνω πολύ ψηλότερα από την τελευταία σειρά εδωλίων, έως ύψους 11,5μ από αυτήν (ή ~13μ. ψηλότερα από την νυν τελευταία ανακατασκευασμένη σειρά). Τούτο ουδέποτε συμβαίνει σε ανοικτά θέατρα. Σε αυτά, ο περιβάλλων το κοίλον τοίχος είναι πολύ χαμηλότερος (όπως και λεπτότερος). Στα ωδεία, αντιθέτως, κτήρια πάντοτε στεγασμένα, ο ίδιος τοίχος είναι πανύψηλος, επειδή πρέπει να περιέχει και μια ζώνη μεγάλων φωτιστικών ανοιγμάτων. Το αυτό συνέβαινε και στο Ηρώδειο, στο οποίο τέτοια μεγάλα παράθυρα υπήρχαν και κατά μήκος του καμπύλου τοίχου. Ένα από αυτά βρισκόταν πλησίον της ΝΑ γωνίας. Σε αυτό το ακραίο μέρος του καμπύλου τοίχου, σωζόμενο σε ύψος όσο και ο πρόσθιος τοίχος, παρατηρείται θερμική θραύση λίθων, της οποίας η έκταση σε όλο το πάχος του τοίχου⁴ αποδεικνύει ότι εκεί υπήρχε παράθυρο όμοιο προς τα παράθυρα της προσόψεως.

4. Στον καμπύλο τοίχο η λιθοδομή χαρακτηρίζεται

από την ύπαρξη εσωτερικών νευρώσεων εναλλασσόμενων με εσωτερικούς στατικούς αδρανείς κενούς χώρους, τους οποίους στο άνω μέρος κάλυπταν κυλινδρικοί θόλοι κτισμένοι με ακανόνιστους, πλην όμως λίαν ισχυρούς θολίτες. Κάποιοι παραμένουν στη θέση τους ή πεσμένοι πλησίον αυτής. Σε ορισμένες θέσεις, το μεταξύ δύο νευρώσεων διάστημα αντί να είναι κενό με υπεράνω αυτού θόλο, πληρούται με ισχυρότατο χυτό λιθόδεμα, ώστε να αποτελεί ιδιαίτερος ενισχυμένη κατακόρυφη στήλη λανθάνουσα εντός του πάχους του τοίχου. Οι θέσεις αυτών των κατακόρυφων ενισχύσεων

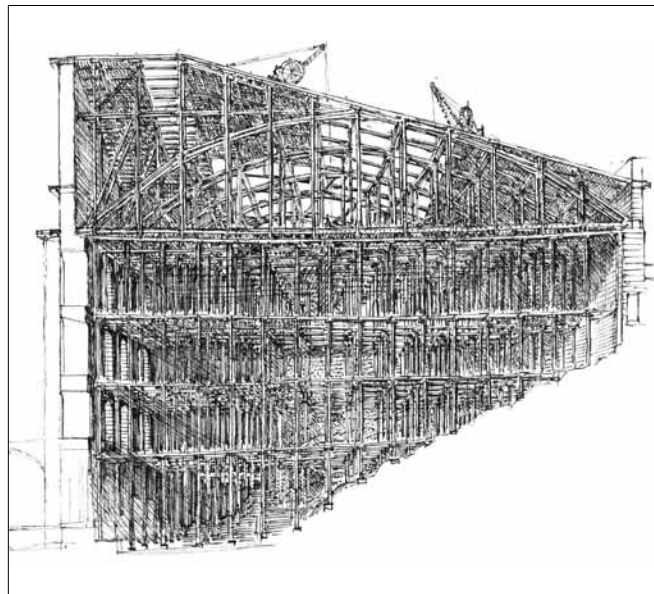
δεν είναι τυχαίες, αλλά διατάσσονται συμμετρικώς προς τον άξονα του κτηρίου και ταυτοχρόνως βρίσκονται σε αντιστοιχία προς εκείνες τις θέσεις όπου ισχυρές προβάλλουσες παραστάδες ενισχύουν τον πρόσθιο τοίχο. Ως εκ τούτου, τον φέροντα οργανισμό της στέγης αποτελούσαν ζευκτά παράλληλα προς τον άξονα του κτηρίου, συμμετρικώς προς αυτόν διατεταγμένα.

Τα ανωτέρω, (1), (2), (3) και (4), όχι μόνον απο-

δεικνύουν ότι το Ηρώδειο σχεδιάστηκε ως κτήριο με στέγη, αλλά, πλέον αυτού, το (4) υποδεικνύει το κυριότερο χαρακτηριστικό της, τη διάταξη, δηλαδή, του φέροντος οργανισμού αυτής.

Επομένως, μόνο σημείο υποχώρησης που θα απέμενε στους αρνητές της στέγης θα ήταν προς στιγμήν κάποιος ισχυρισμός με περίπου το εξής περιεχόμενο: *έστω και εάν για κάποιους λόγους το κτήριο όντως σχεδιάστηκε ως έχον στέγη, τελικώς πρέπει να έμεινε ασκεπές, επειδή δυστυχώς, ...οι διαστάσεις του υπερέβαιναν τις τεχνικές δυνατότητες της εποχής του.*

5. Όμως ούτε και αυτή η υπεκφυγή των αρνητών της στέγης θα ήταν δεκτή, επειδή το μόνο που γενικώς επι-

Εικ. 2. Αναπαράσταση του στηρικτικού ικριώματος της υπό κατασκευήν στέγης. Σχ. Μ. Κορρές

ΤΟ ΩΔΕΙΟΝ ΗΡΩΔΟΥ ΤΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΓΙΓΑΝΤΙΑΣ ΣΤΕΓΗΣ ΤΟΥ

κρατεί στο εσωτερικό του κτηρίου, είναι το φαινόμενο της θερμικής θραύσεως των λίθων. Όλες οι προς το εσωτερικό επιφάνειες του προσθίου και του καμπύλου τοίχου και όλα τα αρχαία μαρμάρια εδώλια, ανεξαιρέτως, παρουσιάζουν βαρύτατη ρηγματώση έως βάθους δέκα, είκοσι ή και τριάντα εκατοστών! Σε αυτά αρκεί μόνον να προστεθεί, ότι κατά την ανασκαφική αποκάλυψη του μνημείου υπό της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας διά του Κυριακού Πιττάκη (1858), παχύ στρώμα στάχτης περιέχον θραύσματα κεράμων καρβουνιασμένα ξύλα, ενίοτε ογκώδη, σιδηρόκαρφα εντυπωσιακού μεγέθους και σιδηρελάσματα, αποτελούσε το κατώτατο εδαφικό στρώμα, κείμενο αμέσως επί των ρηγματωμένων λίθων του κοίλου.

Αυτά προφανώς ενθυμίζουν το άδοξο τέλος της λαμπρής εποχής, όταν το Ηρώδειο έγινε και αυτό θύμα της καταστρεπτικής μανίας των Ερούλων (267μ.Χ.). Στα χρόνια που ακολούθησαν, τα κατάλοιπα (μάρμαρα, λίθοι, μέταλλα, κεραμικό υλικό, έστω και υπό μορφήν θραυσμάτων) έγιναν αντικείμενο λεηλασίας, ενώ οι ισχυροί τοίχοι του κτηρίου προσφέρθηκαν ως έτοιμη λύση του προβλήματος της εν σπουδή οχύρωσης των Αθηνών, της οποίας απετέλεσαν μέρος. Χάρις σε αυτή ακριβώς τη χρησιμότητα διέφυγαν το χειρότερο, την πλήρη δηλαδή κατεδάφιση (αντιθέτως κτίσματα ή μέρη αυτών, που δεν χρησιμοποιήσαν ως τμήματα της νέας οχυρωματικής γραμμής, κατεδαφίσθηκαν: ενδεικτικώς ας αναφερθούν οι αναλημματικοί τοίχοι του Διονυσιακού θεάτρου ή ο νότιος τοίχος της Βιβλιοθήκης του Αδριανού).

Αμέσως μετά την ανασκαφή, το ενδιαφέρον για το μνημείο, που είχε ήδη αρχίσει με τους Stuart και Revett, παρουσίασε έξαρση. Τρεις διαφορετικοί μελετητές, οι Daumet, Schillbach, Ivanoff, λίαν προικισμένοι, συνέταξαν μελέτες εντός του ίδιου μόλις έτους (τα σχέδια του πρώτου δημοσιεύθηκαν μόλις προ δεκαετίας), ενώ πολλοί άλλοι ακολούθησαν: Tuckermann (1868), Doerpfeld (1892), Βερσάκης (1912). Κατά την τελευταία εκατονταετία, πλην της επιστημονικής τεκμηρίωσης των αναστηλωθέντων μερών κοίλου και κλιμακοστασίων (Διεύθυνση Αναστηλώσεως, 1948-

1967, με ευθύνη, διαδοχικά: Α. Ορλάνδου, Ε. Στίκα και Χ. Μπούρα), ως και της εισέτι αδημοσίευτης συστηματικής τεκμηρίωσης και έρευνας του Η. Μουτόπουλου, παλαιού συνεργάτη της ΕΣΜΑ, άλλες τεχνικές μελέτες δεν έγιναν ή δεν δημοσιεύθηκαν,⁵ ενώ αντιθέτως, πάμπολλες γνώμες εκφράστηκαν επί του επιμαχού ερωτήματος της στέγης. Πάντως, ιδιαίτερης μνείας αξία είναι η μονογραφία του R. Meinel (1979) περί Ωδείων, μέγα μέρος της οποίας είναι αφιερωμένο στο Ηρώδειο και την στέγη του.

Ο γράφων αναγκάστηκε να αναδιφήσει τα της στέγης εξ αφορμής των ομοιωμάτων της Ακροπόλεως, που ετοίμασε το 1984-85 για της έκθεσης *Αθήνα Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης*. Βάσει των ως άνω παρατηρήσεων κατέληξε εξ αρχής στην βεβαιότητα περί υπάρξεως της στέγης, αλλά και στα βασικά συστατικά της κατασκευής και της μορφής αυτής, τα οποία συνοψίζονται κατωτέρω ως εξής:

Οι κύριοι στατικοί φορείς, δεν πρέπει να είχαν τη συνήθη μορφή ζευκτών, την αποτελούμενη από ευθύγραμμα σκέλη κτλ., επειδή τούτο, λόγω των τεραστίων διαστάσεων, θα είχε ως συνέπεια μια ανεπιθύμητη ελάττωση της ασφάλειας στα άκρα εκάστου ελκυστήρος.

Η λύση βρίσκεται μάλλον στον τρόπο κατασκευής των ρωμαϊκών γεφυρών και όχι μόνον σε εκείνον των ρωμαϊκών στεγών: τόξα και όχι απλώς ευθύγραμμοι αμείβοντες. Ως χρησιμότερο εν προκειμένω παράδειγμα, προσφέρεται η γέφυρα του Τραϊανού (105 μ.Χ.), έργο του διασήμου Απολλοδώρου εκ Δαμασκού. Με μήκος 1135 μ., περιείχε, πλην των ακραίων λίθινων τόξων, 21 ξύλινα τόξα, επί ισχυρών λιθόδομητων βάθρων, τα οποία έστεκαν σε αξονικές αποστάσεις (σχεδόν) 51μ. Τα τόξα αυτά, όπως εμφανίζονται στην ανάγλυφη παράσταση του Κίονος του Τραϊανού, ή σε ένα μέταλλο της εποχής, αποτελούντο από περισσότερα κατά το μήκος και κατά το πάχος ξύλα και δεν διέθεταν ελκυστήρα, επειδή τις ωθήσεις του ενός αντιστάθμιζαν εκείνες του άλλου. Αλλά, εάν ο Απολλόδωρος είχε επιτύχει ξύλινα τόξα σε γέφυρα με μεταξόνια 51 μέτρων, γιατί ένας καλός μαθητής ενός άριστου μαθητή του

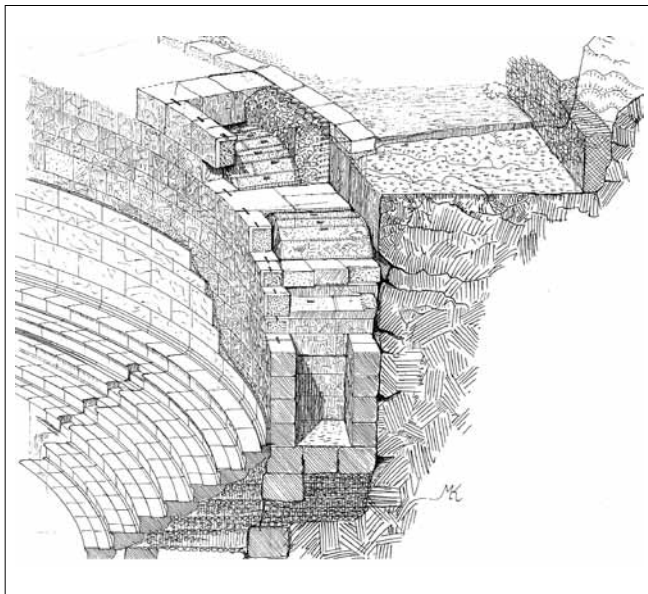
ΤΟ ΩΔΕΙΟΝ ΗΡΩΔΟΥ ΤΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΓΙΓΑΝΤΙΑΣ ΣΤΕΓΗΣ ΤΟΥ

Απολλοδώρου δεν θα μπορούσε να στεγάσει ένα Ηρώδειο, 60 έτη μετά από το μεγάλο έργο στον Δούναβη; Βάσει αυτών των σκέψεων και παρατηρήσεων, δύναται να υποθεθεί ότι κάθε ένα από τα μεγαλύτερα, μήκους έως 52μ., ζευκτά του Ηρωδείου περιείχε πολυγωνικό τόξο με άκρα εδραζόμενα επί ελκυστήρος ανηρτημένου μέσω ξυλίνων αναρτήρων από κομβικά σημεία αυτού του ιδίου (εικ. 1). Το τόξο δύναται να υποθεθεί ως σύνθεση ισχυρών δοκών μήκους ~15μ και ομοίως ο ελκυστήρας. Η σύνδεση των ξύλων του ελκυστήρος, ώστε να αποτελούν συνεχές σταθερής αντοχής στοιχείο, μήκους έως 52μ., θα ήταν δυνατή κατά το σύστημα των οδοντώσεων ή των σειρών σφηνών.

Τα δύο μεσότερα ζευκτά απείχαν μόλις 4μ., ενώ τα επόμενα απείχαν αυτών 8μ. Λόγω του πάχους της κατασκευής των ζευκτών, οι επ' αυτών φερόμενες οκτάμετρες τεγίδες θα ήταν δυνατόν να λειτουργούν στατικά ως αμφιπροέχουσες δοκοί με στηρίξεις απέχουσες περίπου 6.80μ. Επί των τεγίδων, οι οποίες θα είχαν διατομή της τάξεως των 40 επί 30 εκ., θα πρέπει να εφέροντο επιτεγίδες μήκους δύο μέτρων ανά αποστάσεις δύο ποδών (~59εκ.). Επί των επιτεγίδων θα ήταν καρφωμένο το φέρον την κεράμωση σανίδωμα.

Η ως άνω κατά το ορθογώνιο σύστημα (παράλληλα και κάθετα προς την πρόσοψη) τοποθέτηση γραμμικών στοιχείων ουδόλως θα εμποδίζετο από την κωτικότητα της επιφάνειας της στέγης. Λόγω των μεγάλων διαστάσεων του κώνου και της μικρής κλίσεως των γενετειρών του (~1 προς 3,5), ευθείες σε κάτοψη γραμμές απέχουσες της κορυφής πλέον των 4 μέτρων παρουσιάζουν, ως καμπύλες του μαθηματικού είδους

της *υπερβολής*, αμελητέα καμπύλωση: βέλος 15 εκ. στο μεσαίο τετράμετρο και ομοίως μόνον 14 εκ.! στο οκτάμετρο διάστημα μετά από το μεσαίο τετράμετρο. Σε απόσταση άνω των 6μ από την κορυφή η τιμή του βέλους είναι μικρότερη των 10 εκ. και βαίνει ταχέως φθίνουσα. Η καμπύλωση αυτή δεν ήταν καν αναγκαίο να ακολουθείται από τις τεγίδες, επειδή η στήριξη των επιτεγίδων ήταν δυνατή μέσω πλευρικών φωλεών, οι οποίες θα είχαν το κατά περίπτωση αναγκαίο βάθος. Τούτο θα προέκυπτε αυτομάτως μέσω σκοπεύσεως της καμπύλης περιμέτρου της στέγης δια διόπτρας στερεωμένης στην κορυφή του κώνου.

Εικ. 3. Αξονομετρική ανατομική αναπαράσταση τμήματος του καμπύλου τοίχου με τον όπισθεν αυτού αναμορφωμένο Περίπατο. Σχ. Μ. Κορρές

Για την κατασκευή της στέγης πρέπει να χρησιμοποιήθηκαν περίπου 3.000 δένδρα, επί του πλείστον μεγάλα: κέδροι, κυπάρισσοι και λάρικες. Η παραχθείσα εξ αυτών κανονική τέλεια κατεργασμένη ξυλεία πρέπει να είχε βάρος περίπου 750-800 τόνων (περίπου ένα τρίτο της ακατέργαστης υλοτομημένης μάζας).

Τα διάφορα μέρη πρέπει να ετοιμάζονταν εν κατακλίσει, σε μεγάλες επίπεδες επιφάνειες προ του Ηρωδείου και της Στοάς του Ευμένους. Εκεί έπρεπε να συναρμολογούνται δοκιμαστικά και να διορθώνονται. Σε αυτή τη φάση έπρεπε να χαράσσονται τεκτονικά σύμβολα οδηγητικά της τελικής συναρμολόγησής. Ακολουθώντας, τα διάφορα μέρη έπρεπε να ανεβάζονται με τη βοήθεια γερανών επί ενός τεραστίου ικριώματος, ύψους 29μ., επί του οποίου ειδικοί τεχνίτες θα εκτελούσαν τη συναρμολόγηση με τη βοήθεια άλλων μηχανών εγκατεστημένων σε εκείνο το ύψος (εικ. 2). Η κατασκευή της γιγάντιας στέγης πρέπει να διήρκεσε τουλάχιστον επί τριετία, χωρίς να συνυπολογίζεται ο χρόνος αναζήτησης, υλο-

ΤΟ ΩΔΕΙΟΝ ΗΡΩΔΟΥ ΤΟΥ ΑΤΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΓΙΓΑΝΤΙΑΣ ΣΤΕΓΗΣ ΤΟΥ

τόμησης και ξήρανσης της ξυλείας. Ο χρόνος αυτός πρέπει να άρχισε ήδη από την πρώτη ημέρα μετά την οριστική έγκριση των σχεδίων του κτηρίου. Από τις διαθέσιμες βέβαιες χρονολογίες (θάνατος Ρηγιλλής, Αρχαϊκά Παιουσανίου) προκύπτει ότι το κτήριο πραγματοποιήθηκε εντός οκταετίας, ή, το πολύ, εννεαετίας. Στον βαθμό που οι πληροφορίες μας για το Ωδείο του Δομιτιανού στην Ρώμη και, ακόμη χειρότερα, για εκείνο της Καρχηδόνας είναι τελείως αβέβαιες, δύναται να λεχθεί ότι η στέγη του Ηρωδείου απετέλεσε παγκόσμιο ρεκόρ μεγίστου ανοίγματος έως και τον 19ο αι. Δύναται δε μετά πάσης βεβαιότητας να λεχθεί, ότι το Ηρώδειο υπήρξε το υψηλότερο κτήριο της χώρας έως την εποχή της κατασκευής του ξενοδοχείου Hilton, ενώ την δεύτερη θέση, επίσης έως τα μέσα του 20ού αι., κατείχαν δύο επίσης ρωμαϊκά κτήρια: το λεγόμενο *Οκτάγωνον* και η λεγομένη *Ροτόντα* της Θεσσαλονίκης. Αυτές και άλλες παρόμοιες σκέψεις δύναται ενίοτε να συνοδεύουν την ενατένιση του πλέον γνώριμου στους Αθηναίους κτηρίου μουσικής.

Σημειώσεις

1. Σημερινοί θεατές, χωρίς γνώση της ιστορικής ορολογίας του θεάτρου, χρησιμοποιούν τον όρο σκηνή αντί του όρου προσκήνιον (εξ ου και η έκφραση *επί σκηνής*). Στο αρχαίο θέατρο, χώρος της παράστασης ήταν η ορχήστρα και το προσκήνιον. Η σκηνή ποτέ. Αυτή δεν ήταν άλλο από το κλειστό βοηθητικό κτίσμα, το οποίο αποτελούσε το πίσω όριο του χώρου της παράστασης. Η παράσταση λάμβανε χώραν προ αυτού.
2. Σώζεται μόνον ένα της 2ης σειράς, ενώ τον 18ο αιώνα απέμνε υπεράνω αυτού μια πλευρά του αντίστοιχου παραθύρου της 3ης σειράς. Τα παράθυρα της 2ης και 3ης σειράς ήσαν εμφανώς πλατύτερα εκείνων της 1ης σειράς.
3. Η οποία συνήθως αναφέρεται ως vestibulum ή Postscenium ή μετασκήνιον – αδόκιμα ονόματα, μη αντιστοιχούντα ακριβώς στην ιστορική καταγωγή αυτού του μέρους του κτηρίου (βλέπε σημ. 1).
4. Πριν από την αναστηλωτική τοποθέτηση μερικών νέων

λίθων η μεγάλη έκταση της θερμικής θραύσεως, ορατή σε παλαιές φωτογραφίες, ήταν καλύτερα αντιληπτή.

5. Οι πρόσφατες μελέτες, με υπευθύνους τους Δ. Μονοκρούσο και Η. Μουτόπουλο αφορούν και πάλιν στα υπό αναστήλωση ή δομική συντήρηση μέρη, με κυριότερα τους θόλους των παρόδων και τα υπερκείμενα εδώλια.

Βιβλιογραφία

- Walter Ameling, *Herodes Atticus*, Hildesheim, 1983
- Φρειδερίκος Βερσάκης, «Μνημεία των νοτίων προπόδων της Ακροπόλεως», *Αρχαιολογική Εφημερίς* 1912, 163 κ.ε.
- Σάββας Γώγος, *Τα αρχαία Ωδεία της Αθήνας*, Αθήνα 2008
- Marco Galli, *Die Lebenswelt eines Sophisten. Untersuchungen zu den Bauten und Stiftungen des Herodes Atticus*, Mainz 2002
- Paul Graindor, *Un milliardaire antique. Hérode Atticus et sa famille*, Κάϊρον, 1930
- A.Trevor Hodge, *The Woodwork of Greek Roofs* (1960)
- Sergio Ivanoff, "Il teatro di Atene ditto di Erode Attico", *Annali dell' Istituto di Corrispondenza Archeologica*, 30, 1858, 213-221
- George Izenour, *Roofed Theaters of Classical Antiquity* (1992)
- Manolis Korres, "Die Überdachung des Odeions des Herodes Atticus in Athen", στο *Bauforschung, zur Rekonstruktion des Wissens*, επιμ. Uta Hassler, Ζυρίχη 2010, 26-35
- Φανή Μαλλούχου-Tufano, «Νέες επιστημονικές απαιτήσεις versus καθιερωμένες πρακτικές. Οι περιπτώσεις της αναστηλώσεως του Ιερού της Σαμοθράκης και του Ωδείου του Ηρώδου του Αττικού», στο *Συντήρηση, αναστήλωση και αποκατάσταση μνημείων στην Ελλάδα, 1950-2000* (επιμ. Χ. Μπούρας - Π. Τουρνικιώτης), 2010, σελ. 131-156
- Rudiger Meinel, *Das Odeion. Untersuchungen an überdachten antiken Theatergebäuden* (1980)
- Κυριακός Πιττάκης, «Περί θεάτρου Ηρώδου του Αττικού», *Αρχαιολογική Εφημερίς* 1858-1860, 1707-1714
- Richard Schillbach, *Über das Odeion des Herodes Atticos* Ιένα, 1858
- J. Tobin, *Herodes Atticus and the City of Athens. Patronage and Conflict under the Antonines* (1997)
- P. Tuckermann, *Das Odeum des Herodes Atticus und der Regilla in Athen* (1868)